
Szentágothai János-emlékülés

ÁDÁM GYÖRGY–HÁMORI JÓZSEF–
NÁDORI LÁSZLÓ–SZÉPE GYÖRGY

Szépe György: Hölgyeim, uraim, kedves kollegák! Mindenkit szeretettel üdvözlök a rendezők nevében. Három szervezet rendezi ezt a tanácskozást: az Országos Közoktatási Intézet, a Janus Pannonius Tudományegyetem és annak Bölcsészettudományi Kara – ezek ma is léteznek, a harmadik, a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségi Közoktatási Bizottsága – már nem létezik. Ennek volt elnöke Szentágothai János, az ő irányításával kezdtük el húsz évvel ezelőtt az iskolában közvetítendő műveltségkép kidolgozását, s ezt a munkát szeretnénk most folytatni. Most pedig szólásra kérem a Szentágothai-emlékülés első előadóját, Hámori József agykutatót.

Hámori József:

Elnök úr, tisztelt konferencia! Szentágothai János annak idején nem azért szervezte az Elnökségi Közoktatási Bizottságot, mert erre az Elnökség kötelezte volna. Nem, az EKB életművének nagyon integráns, szerves része volt. Ebben a rövid előadásban emlékeim alapján arra szeretnék bizonyítékot szolgáltatni, hogy ennek a reneszánsz típusú embernek a fantasztikusan széles spektrumú érdeklődésében az oktatásnak és benne a közoktatásnak milyen kiemelkedő helye volt.

Szabadjon azonban néhány olyan adatot is elmondanom, amelyek elsősorban Szentágothai János élettörténetéhez tartoznak, aki most, október 31-én, lett volna nyolcvankét éves. Szeptember 8-án halt meg, méghozzá oly módon, ahogyan nagyon sokan kívánják a halálukat: egy pillanat alatti halál volt az övé, kávézás közben érte; a feleségével volt együtt, s készülődtek az új napra, mint minden reggel. A felesége készítette a korai reggelit, mert a professzor úr öt órakor szokott felkelni, vagy még korábban, mert olyankor írt, behozta a kávé, megitták és meghalt. A mögötte lévő nyolcvanegy esztendő azonban rendkívül tanulságos a tekintetben, hogy hogyan alakulhat ki egy ilyen egyéniségben – a nyilvánvaló genetikai sajátosságok mellett – az a fantasztikus képesség, mellyel integrálni tudta, amit mindig ketté szoktak választani, azaz a két kultúrát. Az ő számára nem létezett két kultúra, az ő számára kultúra egy volt.

Nézzük tehát a genetikát: orvoscsaládból származott, hét generációig visszamenőleg, olyanok tartoztak a családfához, mint például *Lomnitzer Sándor*, akit mindannyian ismerünk, s aki a szabadságharcnak volt az egyik főorvosa. S itt van az is, hogy Szentágothai Jánosék öten voltak testvérek, öt fiú, és mind az öt orvos lett.

Szentágothai János Budapesten végezte a Pázmány Péter Tudományegyetemen az orvosi stúdiumokat, majd pillanatok alatt bekerült *Lenhossék Mihályhoz*, aki kiemelkedő alakja volt a magyar tudományosságnak, s akit Szentágothai mesterének tekintett. Lenhossék indította el őt a kutatói pályán is. Szentágothai János korán lett magántanár, majd megjárta a hadak útját, azaz katona is volt, s amikor visszajött, 1946-ban, harmincnégy éves korában, meghívták a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Orvosi Karára, az anatómia tanszék vezetőjének, amit ő el is vállalt. De még ezt megelőzőleg meg kell említenem, hogy Szentágothai eredeti neve – bizonyára sokan tudják – Schirmert volt, amit 1940-ben, a magyarsághoz való tartozás demonstrációjaként, változtatott Szentágothaira. A professzor úr erdélyi szász ősei között volt egy gróf is, a szászok grófja, *Szentágothai Lank Mihály*, így tulajdonképpen nem volt véletlen, hogy ő is ezt a nevet választotta.

A pécsi korszaka – mint ő maga is nemegyszer mondta – meghatározónak bizonyult minden szempontból, és ez volt életének talán az egyik legszebb korszaka. Szabadjon

ezzel kapcsolatban felolvasni egy részletet azzal kapcsolatban, hogyan értékelte ő maga ezt a pécsi korszakát. Az itteni orvosi kar anatómia tanszékén egyetlen tanársegéd nélkül, hogy úgy mondjam, romantikus vagánysággal, kezdte munkáját. „Pécs, háborús rombolásoktól megkímélten, valósággal a boldogság szigetének tűnt akkor; tanszéki elődöm rövid működése során szépen felszerelt intézetecske. Az 1946-47-es években ki-nevezett kiváló tanárok sora révén az akkor még Erzsébet Tudományegyetem Orvosi Kara sok évre az ország legjelentékenyebb, nemzetközi tudományos tekintélynek örvendő felsőfokú oktatási intézményévé vált. Budapest akkoriban nem számított. Túl sok volt a pusztulás, és valamivel több a kelleténél a tülekedés és az intrika.” Nem úgy, mint manapság – ezt teszem hozzá én a magam részéről. Tehát mégegyszer: „Az Erzsébet Egyetem országunk legjelentősebb felsőoktatási intézményévé vált, amely előbb *Entz Géza* – aki akkor patológus volt –, majd 1948 után *Ernst Jenő* igaz emberségének, kivételes tudományos kvalitásainak köszönhetően, és persze, politikai tekintélyének védelme alatt jól vészelte át a »fordulat évének« becézett átalakulást, sőt a személyi kultuszos idők nehézségeit is. Eleinte nem is nagyon akartunk Pécsen maradni; a gyerekekkel együtt egy szobában laktunk. Szó volt róla, hogy átveszem a budapesti II. Anatómia Tanszéket, de az ügy húzódott, és közben észrevétlenül, csodaként kialakult az a különös kegyelmiállapot-szerű atmoszféra, amely akkor közösségünket jellemezte. Mintegy háromszáz négyzetméter alapterületen éltünk akkor egy gubancban; Alice – a felesége – és az 1946 őszén Svájc-ból visszatért gyerekek, tanítványok, takarítóasszonyok, fűtők, boncmesterek, pár laboratóriumunkban és a dolgozószobámban, ahol az intézet egyetlen mikroszkópjánál nonstop ült valaki. A szomszéd állatműtőből – ez egy kis helyiség volt, én ennek még tanúja voltam, mert dolgoztam ebben az intézetben a Liska Győző utcában – áthalatszott Bandi – azaz *Gömöri Bandi* – egy-egy cifra káromkodása, ha valami nem sikerült (nem is egy-egy, hanem elég sok – ezt is volt alkalmam hallani). Én meg hol az íróasztalom mellett ültem, angol nyelvű cikkeimmel bajlódva – azelőtt németül írtunk, és ezt a budapesti Reichsdeutsche-ben kellőképpen belénk verték –, hol belenéztem a mikroszkópba, hol beleszóltam a nyitott ajtón keresztül a laboratóriumban szüntelenül zajló paláverbe.” – Nahát, ez aztán tényleg így volt, szóval ott egyszerűen a titok nem maradhatott titok, mert ugye először is, nagyon jó füle volt, másodsor is, mind a két ajtó nyitva volt, úgyhogy az összes beszélgetés-foszlány eljutott hozzá. Ha valamihez hozzá akart szólni, akkor csak kipattant az egyik ajtón és máris beleszólt a vitába, úgyhogy az egy nagyon érdekes élet volt ilyen szempontból is. – Hol a készülő atlasz ábráit rajzoltam – itt meg kell említenem, csak úgy melleleg, hogy a világviszonylatban leghíresebb anatómiai atlaszt *Kiss Ferencce*l együtt ők adták ki, nyolcvan kiadást ért meg, tizenhat különböző nyelven, azt hiszem, ez egy világrekord; még ma is sok helyen használják –, tudniillik a művészek számára a lényegét elő kellett rajzolnom – Szentágothai kitűnő rajzoló és nagyon jó festő is volt –, hol pedig behívtak az állatműtőbe, ahol négy-hat órás idegölő preparációval Gömöri Bandi és „gang”-je eljutott addig, hogy beszállhassak, és két perc alatt tönkretegyem az egész készítményt. Primitív kísérletes technikánk mellett ennyi ideig maradt használható állapotban az egyensúly-érzékszerv egy-egy idegvégződése. Tudományos vagányságaim közül mégis erre vagyok a legbüszkébb, és jogosan. Az itt talált fundamentális felfedezés, nevezetesen a szemmozgató izmoknak a működése és az elemi reflexeknek az anatómiai alapon történő és nemcsak hipotetikusán valóságos kidolgozása akkoriban jelent meg. – 1948-ban a *Physiologie*-ban. Ez egy nagyon jó lap volt, talán még ma is az, magas impact-faktorral és angolul, ami nagyon nagy ritkaságnak számított, mert ez az idő már nem volt angol világnak nevezhető Magyarországon. Szentágothai János e dolgozatát azóta is nagyon gyakran idézik, tehát egy örökzöld mű maradt, ami ritkaságszámba megy a tudományos publikációk sorában. – Közben két nagyobbik leányom, Katica és Klára kergetőzött a lábunk alatt, bújócskáik körzetébe bevonva a bonctermet és a tetemeket takaró lepleket is. Ebben a különös légkörben állt össze minden, amit azelőtt csak részleteiben sejtettem, egységes tudományos világképé. Ó, nem a maivá! Ahhoz további huszonöt év kellett – ezt a vallomást Szentágothai János tavaly írta –, de mégis valami egésznek, univerzálisnak, halvány földi mására tanítva és férfivá érve. Boldog voltam, pedig odakint kibontakozott Mátyás, a nem-igazságos uralma. Éjszakánként szürke Pobjedák álltak meg egy-egy ház előtt, suttogás, hogy

tegnap kit vittek el és vajon miért. Mi mégis belül, a békés alkotás szigetén éltünk, vagy talán jobb kép lenne *Boccaccio* vagy *Poe* pestis elől menekült udvari társaságáé? Egyetemünkön, az intézeten kívül is, a szolidaritás és az összetartás, igaz barátság kovácslódott közöttünk. Eljártunk egymáshoz vacsorákra, éjfél után kettőig, négyig vitatkozva, nem csupán mi, professzorok, hanem *Martyn Ferenc*, a festő, *Dombai János*, a kiváló archeológus és így tovább, ott volt Pécs akkori intellektuális élete.” Ami egy paradoxon – és megint csak személyes élményem –, hogy egy rendkívül sötétre váltó világban – mert bizony az nem volt egy, a mai értelemben is elviselhető világ –, éppen a bezártság miatt, egy olyan kitűnő alkotó szellem tudott kialakulni, fiatalok és idősebbek között, ami ma már nagyon nehezen jön létre, vagy talán néha lehetetlen is a kialakulása.

A pécsi esztendő alatt alakult ki Szentágothai rendkívül sokszínű kutatói érdeklődése. A gerincvelőtől föl, az agykéregig, hogy úgy mondjam, mindent kutatott, ami érdekelte – és nagyon sok minden érdekelte őt. Kedden ez, szerdán pedig már valami más, és ahhoz adott ötleteket, maga is rengeteget dolgozott. Egy-egy munkanapunk úgy zajlott le, hogy kilenckor kezdtünk – akinek gyakorlata volt, az előbb – és kilenckor mentünk haza, tehát reggel 9-től este 9-ig tartott a munkanap. Szentágothai kettőkor, olaszos módon, hazament ebédelni, talán pihent is egy kicsit, aztán rendszerint ő volt, aki bezárta az intézet ajtaját, tehát 9-1/2 10-kor ment haza. Hat óra felé már egy kicsit elfáradt a társaság – mert a kutatásba egy idő után nagyon bele lehet fáradni – ilyenkor néha előfordult, hogy összegyűltünk az öregnél. Öregnek hívtuk őt: negyvennégy éves volt, amikor én lekerültem Pécsre, de már akkor ez volt a neve: Öreg; amihez hozzátartozott, hogy akik mellette dolgoztak, azok mind harmincévesek voltak. Tehát összegyűltünk nála, és akkor kezdetüket vették azok a fantasztikus beszélgetések, amelyek igazából hozzátartoznak ahhoz, amit *iskolának* neveznek. Ezeken a beszélgetéseken költészetről, irodalomról, művészetéről, történelemről, csillagászatról, néprajzról folyt a szó, arról, hogyan kell megkülönböztetni egy mérges gombát egy nem mérges gombától, mindenről, a politikáról is természetesen nagyon sok szó esett. Úgy gondolom, észrevétlenül valamennyien részévé váltunk annak, amit Szentágothai magával hozott, vagyis hogy nála a kutatás nem az a bizonyos száraz tevékenység volt, amit sokan elképzelnek – tehát a kutató nyolckor bemegy az intézetbe és aztán négyig kutat, majd hazamegy, és időnként dolgozatokat is ír – hanem az ő szépségélményének az integráns része. Szentágothai János ugyanis csak azokat a dolgokat szerette kutatni – és azokat is kutatta – amelyekben fölfedezte a szépséget. A formában, a struktúrában, annak működésében ő mindig a szépséget kereste.

Hadd mondjak el erre itt egy megtörtént esetet. Szentágothai írt egyszer egy fejezetet az *Enciclopedia Italiana* számára az agykéregről, és a kisagykéreg szerkezeténél emlékezett arra – mert rendkívül jó memóriája volt – hogy egy híres amerikai kutatónak volt egy elmélete, miszerint a kisagykéregben a fejlődés során egy bizonyos idegsejt vándorol a gliasejtek mentén; ami annyira megragadta a képzeletét, hogy azt mondta, ő ezt le fogja írni, mert ez gyönyörű. Mi a bibliográfiája? – kérdezte. Én hozom a bibliográfiáját és mondom, hogy közben egy francia kutató ellenérveket hozott föl, tehát ez a vándorlás nem is biztos, hogy igaz. Azt mondja erre Szentágothai: biztos, vagy nem biztos én akkor is leírom, mert szép. Az már csak a történet vége, hogy három évvel ezelőtt bebizonyosodott, hogy az idegsejt vándorlása nemcsak szép, hanem igaz is. Tehát, ami szép, az nagyon sokszor igaz is.

Szentágothai mesélt egyszer Leonardoról egy anekdotát. Ezek szerint nemcsak Leonardo, hanem a körülötte levők is készítettek repülőgépeket. Egyszer aztán az egyikük megkérte a mestert, hogy nézzen meg egy szerkezetet, mert ezzel fognak repülni. Leonardo megnézte, majd visszafordult, és azt mondta: ez soha nem fog repülni. De miért? Mert csúnya. A történetet Szentágothai tényleg igaznak tartotta, s az volt a véleménye, hogy a szépségnek és a kutatásnak össze kell tartoznia egymással.

Szentágothai János másik fontos jellemzője a *kreativitás* volt. A képzelőerő, a fantasztikus szakmai tudás, és valamennyiünk számára rendkívül meggyőző erejű, rendkívül szigorú kritikai érzék. Nála a dolgok nem mentek csak úgy egyszerűen. Ha valaki a Liska Győző utcában írt egy dolgozatot, akkor azt be kellett mutatni neki, de ez nem volt elég, ő fogta és átírta az egészet, rendkívül gondos kritikával illetve: jó, ezt még tegyük félre, ez még nem érdemes közlésre. Egyébként élete végéig ilyen maradt, sem a szépség-élményben, sem a kritikában –, nem ismert soha tréfát.

A pécsi évekhez még hozzátartozik az is – tizenhét esztendeig volt itt Pécsen – hogy az anatómiai előadásai egy egész életre szóló élményt jelentettek azoknak, akik hallgathatták. Fantasztikus előadó volt, ezt a szót, hogy „fantasztikus”, talán nem kellene annyiszor használni, de ez esetben azt hiszem, hogy nagyon is ide illik, mert ő mindig valamiféle extázisban végezte a munkáját, amikor előadott. Először is, kitűnő rajzoló volt, nagyon jól festett, amit föl is használt az anatómiai előadásain. Emellett előadásai nem kizárólag az anatómiáról szóltak – bár természetesen arra összpontosított – hanem színész is volt, és az előadásain ezeknek a színészi képességeinek is teret adott. De persze másutt is; hol itt, hol ott szólalt föl – nagyon szeretett fölszólalni. By the way: legkedveltebb szórakozása a gyászbeszéd mondása lett volna, de ilyenre nagyon ritkán kérték fel. Szereplésvágyának igazából az egyetemi előadások lettek a kiteljesedései, melyeken a hallgatók jutalma az volt, hogy nemcsak az anatómiáról hallottak – sőt, gyakran nem is hallottak róla, mert az első öt perc után máshova kalandozott el –, hanem sok minden mást is. Elkalandozó, asszociatív típusú előadó volt tehát, aki például egy, az izomzatot tárgyaló előadás közben nagyon könnyen, tíz perc alatt kikötött a bantu négerek és a hottentották közötti antropológiai különbségeknél. Azt hiszem, ez megint csak hozzátartozik ahhoz, hogy hogyan is kell oktatni, illetve hogy az oktatás nemcsak egyszerűen az adott tárgy ismerete, hanem valami más is. Amit már csak azért is megtehetett, mert az *Anatómiai atlasz* mellett írt egy nagyon jó, három kötetes *Funkcionális anatómia* tankönyvet is, amelyet sajnos idegen nyelvre mindezidáig nem fordítottak le, holott idegen nyelven ilyen jól, ilyen romantikus formában, ilyen lírikusan megírt anatómia-könyvet máig nem ismerek, pedig jónéhányat volt már alkalmam áttanulmányozni.

Azt hiszem, az eddigiekből is kitűnik, hogy Szentágothai valóban polihisztor volt. Igazából minden érdekelte őt; vagy ahogy mondogatni szokta: „Én egy mindenevő vagyok!” – és az is volt.

Hogy mennyire szerette az irodalmat, arra példa, hogy időnként behozott az intézetbe egy-egy verset, és akkor össze kellett gyűlni – amit szívesen tettünk –, hogy felolvashassa. Például, *Juhász Ferenc* annakidején írt egy csodálatos verset *József Attila* sírjára, azt hiszem, az Új Írásban jelent meg, s az öreg már másnap behozta, ezt mindig különösen szívesen olvasta fel. Később Juhász Ferencsel személyesen is jóba lett, s a szóban forgó vers valóban nagyon szép volt. Időnként prózát hozott magával, azt is felolvasta; így, hogy is mondjam, a neveltetésünkben – ami nemcsak az anatómia, vagy a kutatás terén jelentett neveltetést – a könyveknek is kiemelkedő szerepük volt. Szentágothai polihisztorságához hozzátartozott az is, hogy nagyon szerette a könyveket, nagy könyvgyűjtő volt. Erről megint hadd olvassak föl egy önvallomást, mert rávilágít arra, hogyan is állunk a könyvekkel. „Nem vagyok gyűjtő – egyébként nagyon szép könyvgyűjteménye volt otthon – a szó megkaparintó, kábítószeres, vagy ne adj'isten, üzleti értelmében. Könyvritkaságaimhoz, régiségeimhez, az első kiadásokhoz javarészt a háborút követő években jutottam hozzá. Pécsen éltem akkor – hát erről beszélünk –, s egy tudomány kiépítésével, a magam mindennapi gondjaival foglalkoztam, de azért Pesten jártamkor mindig be-betértem az antikváriumokba. Akkor még könnyebben, olcsóbban hozzá lehetett jutni egy-egy patinás kötethez, vagy századunkbeli első kiadáshoz. Például *Ady*, *Babits*, *József Attila*, *Weöres Sándor* köteteihez, vagy *Gvadányi Peleskei Nótárius*ának első kiadásához. Van *Goethe* életéből származó kiadásom is. Ennek a könyvnek a tipográfiája akár valamely mesteri kotta, s a tartalma... Milyen ifjú izgalommal, mennyire minden újra fogékonyan írt ez az öregember – mármint *Goethe*! Már a származástan születése előtt egy-egy őstípusból vezette le az egyes növényeket. Megvan *Schiller Tell Vilmos*ának első kiadása, van korai *Luther*-, *Kálvin*- és *Erasmus*-kötetem is, egy ma már mulattató olvasmány is birtokomban van: *Mária Terézia* egykoron bizonyára sokat szidott katonai szolgálati szabályzata. Nem kevésbé mulatságos a 19. sz. eleji almanach-irodalom jellegzetes termékének az *Auróra*nak 1825-ös példánya. Az 1835-ös kötetben, amely ugyancsak megvolt, a *Szózat* szerepelt első nyomtatásban. *Kölcsey Parainesis*ének, oly tisztelt olvasmányomnak egy részletét is tartalmazza az Athenaeum polcomon őrzött példánya.” S lássunk még néhány szerzőt és első kiadású könyvet Szentágothai gyűjteményéből: *Arany János: Murány ostroma*, *Eötvös József: Magyarország 1514-ben*, *Madách: Az ember tragédiája*, *Móricz* több könyve, *József Attila Külvárosi éj* című versfüzete, *Tamási Sárinak*

szerettel dedikálva, és így tovább, mindez azt mutatja, hogy az érdeklődése valóban bámulatos volt, mi több, ezeket a könyveket ő nemcsak megvette, hanem olvasgatta is. Az éjjeliszekrényén például Goethe mindig ott volt. A német író az egyik legnagyobb példaképe volt, nemcsak – sőt, nem elsősorban – mint költő, hanem mint gondolkodó és mint természettudós is. Ezen kívül valamilyen verseskötet is mindig ott feküdt az éjjeliszekrényén, mert mint mondotta, mindig egy költeménnyel zárta le az estét.

Később, 1963-ban Szentágotthai János fölkerült Budapestre, ebbe az „intrikus városba” – hát intrikáért nem kell Budapestre menni, az másutt is van elegendő –, és ott folytatta elsősorban a tudományos munkásságát, másodsorban az oktatást, később pedig bekapcsolódott az Akadémia életébe is, úgy mint osztályelnök, alelnök, és 1977-től mint az MTA elnöke. Tehát bekapcsolódott a tudománypolitikába is, amit igyekezett a legjobban teljesíteni. Végül, élete utolsó időszakában a nagypolitikában is részt vett: parlamenti képviselő volt.

De visszatérve a tudományhoz: munkássága e tekintetben tényleg kiteljesedett itt. Ádám György élvezetesen tudna ezekről beszélni, de tény, hogy Szentágotthai agykéreggel kapcsolatos kutatásai, vagy a modularitás anatómiai leírása, mind-mind maradandó emlékek mindenki számára. Szentágotthai János publikációi ma is a legtöbbször idézett közlemények közé tartoznak, e tekintetben méltó utóda legjobban tisztelt nagy hisztológus mesterének, *Ramón y Cajal*-nak, a spanyol Nobel-díjasnak. Őt is idézik manapság, és tulajdonképpen Szentágotthai is ezt a pályát futotta és fogja befutni véleményem szerint a jövőben is, már ami a kutatási eredményeket illeti. Emellett, illetve éppen ezért, mindig rendkívüli módon felháborodott a nem tudományos, áltudományos nézeteken. E tekintetbentöbbször is megnyilatkozott, néha szerencsésen, néha kevésbé szerencsésen, néha kicsit romantikusan. Ezzel kapcsolatban ismét őt magát szeretném idézni: „Az 1970-es évek óta számos kalandom volt a világszerte robbanásszerűen szaporodó áltudomány és obskurantizmus elleni harc terén. – Kérem szépen, ezt azért kell itt külön kihangsúlyoznunk, mert ugye, Szentágotthai János elhagyott bennünket, de az áltudomány nem. Sőt, sajnos, naponta találkozhatunk vele az elektronikus médiától kezdve, más területeken is. Az Akadémia elnöke voltam, gúzsbakötve táncoltam, mert a pártvezetés szerint az MTA elnöke ilyen alantas dolgokba nem keveredhet bele. Később az áltudományos szubkultúra világszerte támadásba ment át, és mindez a felszabadult Magyarországra is begyűrűzött. A tömegkommunikáció ebből az obskurantista mételeyből (*Nulladik típusú találkozások, csodaszerek stb.*) aránytalanul nagy mértékben kiveszi a részét. Hát ha még élne, szegény és tudná, hogy e téren a helyzet csak fokozódik! Ha a politikai éleslátásuk olyan – mármint ezeknek az áltudósoknak, meg azoknak, akik engedik, hogy szóhoz jussanak –, mint a tudományos műveltségük, akkor jaj ennek a társadalomnak! Én utolsó leheletemig küzdeni fogok – Churchill háborús szavaival szólva – »London előtt, Londonban, London után, sőt Anglián kívül is«, minden áltudomány ellen.” Mindez Szentágotthai Jánosnál csakugyan központi kérdés volt. Ugyanennek a kérdésnek egy másik aspektusa, hogy az áltudomány ellen a legjobb küzdelem – amellett, hogy ahol csak lehet, föl kell szólalni ellene és meg kell cáfolni a téziseit –, ha az oktatás eleve elébe megy az áltudománynak. E tekintetben rendkívüli fontosságot tulajdonított a legalsó fokú oktatásnak is, az általános iskolai oktatástól kezdve egészen föl, addig, amíg valaki az egyetemről nem graduál; annak, hogy a tudományt úgy, ahogy van, ahogy tudjuk, ahogy elképzeljük, ahogy cáfoljuk vagy ahogy igazoljuk mindig hihető formában kell a fiatal nemzedékek elé tárni, és akkor nem lesznek többé kitéve az áltudomány hordozta veszélyeknek.

Elnézést kérek, hogy ilyen hosszú ideig föltartottam a tanácskozást ezekkel az emlékezőmokkal. Szeretném, ha mindenkiben az a meggyőződés alakulna ki, hogy Szentágotthai valóban nagy embere volt ennek a századnak – nemcsak tudományos téren – akire valamennyien büszkék lehetünk. Befejezésül ismét tőle szeretnék idézni: „Végül is azzal a mindennel megbékélt érzéssel nézhetek mindegyikünk sorsa, földi létem vége elé, hogy számtalan bizarrsága, romantikus tévedése, burleszk szituációi, később szükségtelennek ítélt hamis, de jó szándékkal vállalt kompromisszumai ellenére életem jó mulatság, férfimunka volt.” Azt hiszem, Szentágotthai Jánosnak művei, alkotásai ércnél is maradandóbban fognak beíródni a magyar és a nemzetközi művelődés és tudomány mindenkori történetének könyvébe. Köszönöm!

Szépe György: Köszönjük szépen Hámori József méltó megemlékezését. Néha mintha magát Szentágothait hallhattuk volna basszbaritonban; neki más volt a hangfekvése, és egyszer-másszor egészen falsettoig fölment. Mert néha elragadta a hég, belelendült a dolgokba, és az asszociációsor végén nem mindig talált vissza a kiindulópontához, de ezt sohase bántuk.

A következő előadó előtt szeretnék *Köpeczi Béla* az iránti kérésének eleget tenni, hogy mentsem ki őt, amiért nem lehet itt. Köpeczi Béla – aki egyébként Szentágothai János munkatársa, kollégája és jó barátja volt – most a Hungarológiai Tanács elnöke, s nem sikerült a Tanács ülését későbbre halasztania. Tessék elképzelni, hogy egy volt miniszter – rezsinváltás ide, rendszerváltás oda – most a Hungarológiai Tanács megbecsült elnöke. Annak idején ő volt az Akadémiai Elnöki Közoktatási Bizottság köznevelési, pedagógiai munkabizottságának az elnöke is, és tulajdonképpen ott tanult bele miniszterségébe. Köpeczi Béla elnöke volt többek között a Magyar Pedagógiai Társaságnak is. Nagy örömkre szolgál, hogy a Magyar Pedagógiai Társaság jelenlegi elnöke, *Ádám György* professzor, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, itt lehet közöttünk, és hogy ő tartja a következő előadást. Mi több, ő is tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségi Közoktatási Bizottságának, s az pedig külön művelődéstörténeti érdekesség, hogy ő volt a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke is.

Ádám György: Tisztelt kolléganők, kollégák! Köszönöm szépen Szépe György barátom bemutató szavait, amelyekből kiderült, hogy én tulajdonképpen Köpeczi Béla helyett ugrottam be. Tettem ezt nagy örömmel, hiszen valóban nagyon örülök hogy szólhatok Önök előtt. Egyúttal azonban mentegetőznöm is kell, amiért Hámori József rendkívül érdekes, élményteli és izgalmas felszólalása után én egy kevésbé színes és az övénél rövidebb hozzászólással készültem. Miután szerencsére egy csevegő, közvetlenebb stílus alakult itt ki, ezúttal természetesen én sem az agykéregről fogok beszélni, hanem miután azt gondolom, hogy a mai és holnapi nap folyamán sokan és avatottan szólnak majd az Akadémia Elnöki Közoktatási Bizottságának a híressé vált és hagyományként kezelt tevékenységéről, inkább Szentágothai János szellemi kisugárzásának két nyalábjáról szeretnék beszélni.

Az elsőről, a hitelességéről, már írtam korábban. Azt azonban még el akartam mondani, hogy számos egyéb tevékenysége mellett Szentágothai kezdeményezte – mintegy tíz-tizenöt évvel ezelőtt – a Magyar Bibliofil Társaság megalakulását, amelynek haláláig elnöke volt. Tehát a szép könyveket kedvelők társaságának elnöke. Ez a társaság a professzor úr nyolcvanadik születésnapjára egy kötetet jelentetett meg *Laudatio Johannis Szentágothai* címmel, melybe én is írtam egy néhány oldalas, ahol kiemeltem egy olyan mozzanatot, amelyről most is szólni szeretnék. Ez pedig, mint említettem Szentágothai János – majdnem azt mondtam, Szent János, mert így is hívták – *hitelessége*. Személyes emlékem, hogy az ötvenes, sőt még a hatvanas években is, amikor még sem szcientometria, sem numerikusan kifejezhető citológia nem létezett, ahhoz, hogy megmértessek valamely munkánk – én nem voltam közvetlen tanítványa Szentágothai Jánosnak, csupán egy szomszédos tudományág, az agyfiziológia művelője –, hogy tudjuk, mit érünk, mint hiteles személyiséghez tudtunk őhöz fordulni. Ő volt a „hiteles hely” – a középkori kolostori élet nyomán –, ahova elmentek a diákok és fiatalabb kutatók, hogy a saját tudásukat és okmányaikat hitelesítsék, ilyen volt – szinte középkori kolostori értelemben – az a bizonyos pécsi műhely, az a bizonyos pécsi dolgozószoba és laboratórium, amiről Hámori barátom beszélt. Számos példa van rá, hogy barátaimmal leutaztunk Budapestről Pécsre megmértesíteni magunkat, elmondani, hogy mit csináltunk, és ő – s ez összezseng azzal, amit Hámori elmondott – azzal a rá oly jellemző szigorral és kritikai érzéssel bírálta meg azokat a munkáinkat, amelyeket az ötvenes-hatvanas években publikálni akartunk, tehát a dolgozószobája tulajdonképpen afféle „minősítő bizottságként” is szolgált.

Ezzel kapcsolatban azonban felmerül egy kényes kérdés, amelyet Hámori József barátom ugyancsak érintett. Szentágothai János itt élt Magyarországon, én Erdélyben nevelkedtem, s „rövid életemben” hét rendszerváltozást értem meg, míg ő ötöt, miközben végig hiteles, autentikus személyiség volt és maradt. Az ő emberi, szakmai, s talán politikai

hitelét sem ingatta meg egyik rendszerváltozás sem. Az ő autoritása, szuverenitása, hitelessége vitán felül állt és áll ma is mindannyiunk emlékezetében. Azért hangsúlyozom ezt, mert régóta meggyőződésem, hogy szerencsére van Magyarországon egy értelmiségi mag, melynek reprezentánsai ebben a teremben is itt ülnek, s ennek az értelmiségi magnak az egyik vezéregyénisége mindenképpen Szentágothai János volt. Ez a bizonyos értelmiségi mag a szellemi kontinuitás záloga Magyarországon. Vagyis az, hogy például ennek az egyetemnek, a Janus Pannonius Egyetemnek, ahol most vagyunk, de a többi magyarországi egyetemnek, akadémiának, művészeti intézménynek, múzeumoknak is ezek a különböző területen működő, hiteles, autentikus egyéniségek a „talpkövei”, akiknek hitelességét a politikai változások sem tudják kikezdeni.

A másik kérdés, amiről – megint csak Hámori Józseffel egybehangzóan – beszélni szeretnék, az Szentágothai küzdelme – ahogyan ő szokta mondani – a szellemi környezetszennyezés ellen. A kérdés rendkívüli módon foglalkoztatta őt, és évek hosszú során át a tudás és a szellem fölényével küzdött mindenféle álhiedelem, áltudás és tudományellenesség ellen. Ezért vállalta el a TIT elnökségi tisztét 1990-ben, tehát mintegy öt éve, mert úgy találta, hogy a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat élén intézményesen is lehetősége lesz az álhiedelmek és a tudományellenesség ellen tenni. Ezért vállalt el olyan fellépéseket is, amelyekről – a feleségétől kezdve – mindenki lebeszélte, többek között jómagam is; például egy debreceni nyílt vitát bizonyos újságírókkal, hadd ne soroljam a nevüket. Ezért vállalt tévés szerepléseket, amelyek viszont jól sikerültek, és nem kevesen hallottuk a szellemi környezetszennyezés elleni parlamenti beszédét is.

Amiről azonban itt még nem esett szó, sok más mellett egy hazai Tényeket Tisztelő Társaság (TTT) megalakulását is kezdeményezte, amely a hazai magunkfajta szkeptikusokat volt hivatott összegyűjteni; ez a kör most van kialakulóban a Természet Világa című folyóirat körül. Azt gondolom, hogy mindezek is részét képezik annak a műveltségmegőrző és műveltségkép-kialakító tevékenységnek, amely mai és holnapi tanácskozásunk tárgyát adja.

De szeretném még elmondani azt is, hogy ennek a tudás-áltudás küzdelemnek van egy másik, szomorú, sőt tragikusnak modható oldala is; meggyőződésem ugyanis, hogy a tudás mindenkor megteremti az áltudást és a hiedelmet is, amit a tudomány perifériáján – marginálisan, vagy kevésbé marginálisan – mindig meg lehet találni. Ilyen értelemben Szentágothai János küzdelme – sokunk erőfeszítése – valahol szélmalomharc is, éppen ezért Szentágothai Jánost utólag én is egy Don Quijote-i hősnek vélem, aki állandó készenlétben, állandó bajvívásban állott, szakadatlan indulati töltéssel és felháborodással küzdött mindenféle nemtelen, a szellem perifériáján megnyilvánuló környezetszennyezés ellen. Megkérdezhetjük magunkat, hogy mit ért el ezzel a küzdelemmel Szentágothai János, hiszen az áltudományok sora túlélte őt. Ami joggal tehetne minket borúlátóvá, de hát ha tudatosítjuk – amely felfogás tulajdonképpen Szentágothai János hite is volt – hogy a tudást ugyan áltudás kíséri, de az áltudás végül hosszú távon mindig eltűnik, akkor derülátók maradhatunk. Ezért is fontos Szentágothai János szellemében a műveltségkép megőrzése, fejlesztése, vitatása, ami ennek a tanácskozásnak is a tárgya; mert rengeteg erőfeszítés szükségeltetik még mindannyiunk részéről ahhoz, hogy derülátók maradjunk ebben a tárgykörben. Köszönöm a figyelmet!

Szépe György: Köszönjük szépen Ádám György szavait, aki mind a tudományban, mind a közéleti felelősségben Szentágothai Jánoshoz igen közeli, az övéhez hasonló pályát futott be. Hadd említsem meg, hogy az 1974 január végi nyíregyházi találkozón, melyet mi „manrézának” nevezünk el – a spanyolországi visszavonuló hely volt Manreza, ahová elmélkedni vonultak vissza a világiak, a spanyol katolikus egyház kiemelkedő világi támogatói, egy kis kolostorba, ez a „manréza” tehát azt jelenti, hogy világtól való elvonulás, illetve visszavonulás helye –, született meg az a deklaráció, amelyik a műveltség szerkezetét és tartalmát igyekezett összefoglalni, nemcsak a tudást, hanem a tudás mellett a készségeket, az értékeket, a magatartást, tehát olyan entitásokat próbáltunk összevonni, amelyek addig nemigen voltak otthonosak az Akadémián belül. (A pedagógiában persze *Kiss Árpád* annak idején és a maga módján szintén megpróbálkozott ezzel.) Ekkor, a záróülés előtt – tehát mielőtt a deklarációt, azt hiszem, Marx György ösztönző irá-

nyításával, egy nagyon lelkes kis társaság megfogalmazta volna – mondta Szentágothai János, hogy nagyon nagy baj volna, ha az az óriásira dagadt fejű gyerek volna a műveltségi ideálunk, akinek elsatnyult a teste, keze, lába. A professzor úr arra is rámutatott, hogy ez soha nem volt működő műveltségi eszmény, ez csupán íróasztali leképezése volt mindannak a beszűkítésnek, ami az életben történt, s amivel ő a legkevésbé sem tud egyetérteni. Így került bele, az ő javaslatára, kívánságára, a kérdéses deklarációba a szomatikus nevelés. A szomatikus nevelés mint kategória, ott született meg Szentágothai János rögtönzéséből, illetőleg nem egészen rögtönzéséből, mert mint később elmondta, már korábban is sokat gondolkodott azon, miért van az, hogy a testnevelés és az egészségnevelés intellektuális szempontból soha nem találkozott össze igazán és soha nem volt elfogadott akadémiai ágazat, valahogy mindig mostohagyereknek számítottak és vonal alatti tárgyak maradtak.

Létrejött hát a szomatikus nevelési munkabizottság, amelynek ő lett az elnöke, titkára pedig Nádori László professzor, a Testnevelési Főiskola Kutató Intézetének akkori igazgatója, aki később a pécsi egyetemre került, jelenleg pedig, immár a második periódusban országgyűlési képviselő. A szomatikus nevelési bizottság helyzete kívülről nézve szinte teljesen reménytelennek látszott, mert keretein belül először találkoztak különféle emberek, akik addig csak hírből ismerték egymást, ám ők fél év alatt mégis kidolgoztak egy olyan koncepciót, amelyről kiderült, hogy a világon egyedülálló. Legalább is a koncepció két évtizedes visszhangja erre utal. Az Elnökségi Közoktatási Bizottság Akadémián kívüli területre irányuló munkájának volt köszönhető – ugyanúgy mint ahogy Szentágothai János azt is nagymértékben előmozdította, pártolta és segítette, hogy a művészetekkel is értelmes párbeszédet folytassunk –, hogy a testnevelés-tudomány ekkor, s ennek révén érte el nagykorúságát, hogy ma már egyenértékű bármely más tudományággal. Arra kérem Nádori Lászlót, mint Szentágothai János e területen a legközvetlenebb munkatársát, szíveskedjen előadását megtartani.

Nádori László: Személyes, emberi kapcsolatunkról, egymás kölcsönös tiszteletéről szeretnék beszélni. Szentágothai Jánossal 1943 szeptemberében, elsőéves testnevelési főiskolai hallgatóként találkoztam először. Nem személyesen, hanem a nevével. *Csík Ferenc* anatómiatanárom kért fel arra, hogy készítsek az óráiról emlékeztetőt, ami gyakorlatilag vizsgaanyagot jelentett, majd gépelés és sokszorosítás előtt vessem össze kéziratomat a *Kiss-Szentágothai* féle anatómiajegyzettel és -atlasszal. (Később, véletlen folytán, maga Szentágothai is előadásokat tartott a Testnevelési Főiskolán.)

Személyesen 1969-ben találkoztam vele. Az MTA tihanyi intézetében, egy sporttudományos konferencián értettem meg, hogy személyiségének varázsa, intellektuális kisu-gárgázása miért oly lenyűgöző, rabul ejtő. Munkatársaim előadásait kísérő bírálatai, személyre szóló tanácsai a tudomány, a kutatás tiszteletére készítették a jelenlévőket. Rendkívül szigorú kritikus volt, harag nélkül, sine ira et studio. Nem maradt ki az esti szalonnasütésből sem. A tréfa és a nevetés éppúgy illett az egyéniségéhez, s éppen olyan természetes volt számára, mint az akadémiai tisztség betöltése. Nehéz érzékeltetni egy olyan embernek a vonásait, akit *homo universalis*ként, polihisztorként ismertünk meg és fogadtunk el.

Közvetlen kapcsolatba 1973-ban a Magyar Tudományos Akadémia Elnöki Közoktatási Bizottsága által kezdeményezett tevékenység során kerültem vele. Szinte ars poetica-ként is el tudom fogadni a saját magam számára, amit a *Műveltségkép az ezredfordulón* című tanulmánykötet előszavában írt: „Az előttünk álló probléma világos: hogyan képes a nevelés és az oktatás időben szükségszerűen korlátozott folyamata megbirkózni az ismeretanyag exponenciálisan szaporodó mennyiségével? Hogyan teremthető meg az a belső igény és igényesség hazánk átlagos polgára számára, hogy saját ismeretanyagát, nemegyszer a szemléletét is, egy átlagos időtartamú, aktív emberi élet során, gyakorlatilag háromszor fel-, illetve átépítse?”

Amikor 1973 késő őszén Nyíregyházán először ült össze az EKB – mintegy félszáz akadémikus és gyakorló tanár – kiderült, hogy a testi és mentálhigiénés nevelés képviselője nem kapott meghívót a megbeszélésre, mivel ez a terület az első nekirugaszko-

dáskor nem szerepelt az ezredforduló műveltségtartalmai között. Az ülés jegyzőkönyve tanúskodik róla hogy Szentágothai János kérdezte meg elsőként: „Miért nem kapott helyet az ezredfordulóra elképzelt műveltségeszményben a szomatikus nevelés? Nem lenne jó ugyanis – mondta –, ha a jövőkép felvázolói nagyfejű, gyenge törzsű, satnyult végtagú gyermekben, ifjában gondolkodnának, akik napi hat-hét órát töltenek tanulással, főként iskolapadban!”

Ezt követően 1974 márciusában új munkacsoporttal – a szomatikus nevelés munkacsoportjával – bővült az Elnöki Közoktatási Bizottság. A munkacsoport elnöki tisztét a javaslattevő Szentágothai János vállalta el, a titkári feladatok ellátására pedig engem kért fel, amit nagy személyes megtiszteltetésnek, s egyúttal a testnevelő tanári szakma megbecsülésének vettem. A munka megkezdésekor Szentágothai János figyelmeztetése a mi szakterületünkre fokozottan érvényes volt: „A jövő évezred máris ajtónkon kopogtató hatalmas kihívásának csak újszerű megközelítéssel és megoldásokkal tudunk megfelelni. Ezeket a ránk bízott »nyersanyag«, ifjúságunk értékét figyelembe véve csak nagyon óvatos, gondosan értékelhető és értékelt kísérletezéssel, de a kísérletező ember kezdeményezőképességével oldhatjuk meg.”

Szakterületünk köszönetét és háláját érdemelte ki Szentágothai János azzal, hogy a nagy előd, *Eötvös József* nyomán, a műveltség összetevői között a többiével egyenrangú hangsúlyt adott a szomatikus műveltségnek is.

Meggyőződéssel támogatta szakterületünket, s a sport fontosságára is eredeti szempont alapján hívta fel a szakközvélemény figyelmét. Egyik felszólalásában a következőket mondta: „Nem a csúcsteljesítményeknek, az Európa- és világcsúcsoknak tulajdonítok nagy jelentőséget. Nem az élsport társadalmi presztízsszerepét, a sikeres olimpiai szereplésnek köszönhető pozitív nemzetközi megítélést veszem alapul, hanem a sportnak azt a szerepét hangsúlyozom, amelyik az ember biológiai sajátosságainak, fizikai teljesítőképesége változásainak nyomon követését teszi lehetővé.” Egy előadásában pedig arról beszélt, hogy az ember biológiai teljesítőképeségének mérésére alig található jobb eszköz a sportnál. Szerinte a mai kor kihívásai nem a nyers erőt érintik, hanem a mozgások, a mozdulatok finom koordinációját, a célzott, gazdaságos munkát követelik meg. A rakodómunkások, aratók, cséplők tevékenysége ma már elképzelhetetlen gépek nélkül, mert azok nélkül gazdaságtalan lenne. A fizikai határterhelés túlnyomó része nem csupán testi, hanem egyúttal hatalmas idegi terhelést is jelent. „A súlyemelő, a rúdugró, a súlylökő, a diszkoszvető világcsúcsok – folytatta Szentágothai professzor –, továbbá a birkózók testi ereje jelzi a kor emberének biológiai lehetőségeit a nyers izomerőt illetően; a távfutók, úszók, evezősök, kajakozók, sífutók teljesítményei a keringés-légzésműködés terén jelentkező alkalmazkodás új, az orvostudomány által sem sejtett tartományaiba engednek bepillantást. Végül a teniszező, a fallabdázó, a vívó teljesítményére jellemző gyorskoordináció sajátos funkcióköre kevés sporton kívüli emberi megnyilvánulásban található meg a sportéhoz hasonlóan magas szinten.” A professzor úr több ízben hangoztatta: „Az, hogy az ember biológiai szempontból mire képes, testi funkcióinak alkalmazkodása milyen szintre emelhető, mindenekelőtt a versenysport közegében mutatható ki.”

Tisztelt emlékülés! Szentágothai János az iskolai testnevelés és sport fontosságáról elsősorban a felnőttkori életmóddal kapcsolatban tett említést. Szerinte a sport életmód-szervező hatását kell kiemelni. Elvárta, hogy az ifjakat tizenhét éves korukban – az iskolai testnevelés hatására – szilárd szokásrendszer jellemezze. Az volt a feltevése, hogy az iskolai testnevelés kedvező állásfoglalásra készíti a tanulókat, majd tartós ösztönzést vált ki belőlük a testedzés iránt. Tarthatatlannak vélte, hogy a tanulóknak mindössze 20-30%-a, az egyetemistáknak 5%-a, a felnőtteknek pedig 1,5%-a végez rendszeres fizikai tevékenységet, azaz: sétál, kocog, játszik, mérkőzik, versenyez.

Amikor a hetvenes évek vége felé az oktatási minisztérium a speciális osztályokat, a hozzájuk kapcsolt magas óraszámok miatt megszüntette, Szentágothai professzor közvetlen ösztönzésére azzal érveltem a sportosztályok fenntartása mellett, hogy ezek az osztályok a jövő iskolai testnevelésének egyik lehetséges modelljét, a mindennapos testnevelést képviselik.

Szentágothai Jánost az zavarta mindenekelőtt, hogy a testi és az értelmi nevelés elméletben és gyakorlatban elkülöníthető egymástól sőt, gyakran egymással szembeállít-

ható célként él a köztudatban. Zavarta őt továbbá az a nevelési módszer is, amely a gyermeket azzal bünteti, hogy nem mehet játszani, sportolni. Több fórumon hangoztatta, hogy a testkultúra a kultúra osztatlan része, mint ahogyan az emberi test is – pszichikai és fizikai funkcióival egyetemben – oszthatatlan egésznek jelent. Egyetértett velünk abban, hogy nincs kellőképpen meghatározva a testnevelés és a sport helye, jelentősége a modern ember életében, művelődésében, erkölcsében. Ugyanakkor arra is figyelmeztetett: nem hagyható figyelmen kívül, hogy a sport – a művészethez, illetve a filozófiához hasonlóan – Janus-arcú is lehet, miként a művészetnek és a filozófiának is voltak és vannak különféle módon megítélhető irányzatai.

Az UNESCO 1975-ben a világ oktatási és sportminisztereinek részvételével tanácskozást rendezett az iskolai testnevelés és a diáksport időszerű kérdéseiről. A párizsi kongresszust követően Szentágothai János, az Akadémia alelnökeként országos értekezletre hívta meg – az oktatási és sporthatóságok bevonásával – az érintett szakembereket, vezetőket. Az akadémia zsúfolásig megtelt dísztermében az UNESCO ajánlásainak megvitatására megjelentek azt érezték, hogy ez az esemény szakterületük ünnepe. Nem Szentágothai professzoron múlt, hogy az ő közreműködésének is köszönhető szakmai fellendülést nem követték kézzelfogható eredmények. S az sem rajta múlt, hogy a személyes közbenjárásával a szakterület problémáinak megoldására tervezett 12 milliárd forintos kiemelt támogatást a sporthivatal nem kapta meg. Ez az összeg szolgált volna a hiányzó tornatermek építési költségeinek fedezésére. A tornaterem-építési programot a hetvenes évek végén kellett volna beindítani. Ám egy évtized is eltelt, amikor a rendszerváltás kormánya 1990-ben, céltámogatás keretében meghirdette a tornaterem-építési programot, melynek eredményeképpen a mai napig közel félezer új tornaterem épült meg.

De ez már a rendszerváltás korszaka. Az országgyűlés első, ünnepélyes ülésének szünetében Szentágothai professzor átjött az ellenzéki padosorokhoz, és megkeresett: „Számíthatsz rám, ha a sportról lesz szó és tudok segíteni” – mondta barátságosan.

Szentágothai János parlamenti képviselőként is járta a maga útját. Politikai szuverenitása vitán felül állt. Becsületesen, meggyőződéssel haladt a maga által vállalt úton, támogatta eszmetársait, türelmes, megértő volt az eltérő nézeteket vallók iránt. Szomorúan figyelte az akadémiai törvény vitájának viszontagságos eseményeit, szembeszállt saját frakciójának, szövetségeseinek szélsőséges, álobjektív érvelésével. Nagy hatású beszédek mondott a vallási türelem érdekében. Több alkalommal kért föl társelőterjesztőnek, amikor az akadémiai és az OTKA-költségvetést terveztük módosítani, ami természetesen emelést jelentett. Tény azonban, hogy legtöbbször csupán a hiányt sikerült némileg csökkentenünk. Magas kora ellenére a legkevesebbet hiányzó képviselők közé tartozott. Az 1992-es költségvetés végső szavazása átnyúlt a következő reggelre. Csak egy félórás pihenőre ment ki a folyosóra, ahol le tudott feküdni egy éppen üres pamlagra. Nem akarta, hogy az ő hiányzása legyen az esetleges eredménytelen szavazás oka.

Szentágothai János megismerkedésünk óta figyelemmel kísérte munkásságomat, hivatásbeli és társadalmi pályafutásomat. Minden számomra jelentős, eseményre felfigyelt, felköszöntött, vagy egyszerűen csak értesítést küldött. Kapcsolatunk nem kimondottan tanár-tanítvány kapcsolat volt, valójában több, látszólag kevesebb annál. Több, mert Szentágothai professzor tudása magatartása kánonként kísérte végig életem változó eseményeit. Kevesebb, mert csak ritkán tudtunk személyesen találkozni.

Ennyit róla megemlékezésül. Én is elmondhatom, hogy Szentágothai János nagy ember volt, számomra a legnagyobbak egyike! Emléke ércnél maradandóbban él és sokáig élni fog bennünk.

Szépe György: Köszönjük szépen Nádori László professzor előadását. Szeretnék még két személyről megemlékezni, akik az Akadémiai Elnökségi Közoktatási Bizottságban mindennapos társai voltak Szentágothai Jánosnak. Egyikük itt ül: *Rét Rózsa*, aki tulajdonképpen az egész Akadémiai Elnökségi Közoktatási Bizottságot a vállán hordozta, nélküle aligha létezett volna. Mindent, amit szervezni, egyeztetni kellett, ő szervezett meg és ő egyeztetett, minden nehézséget, konfliktust, amit meg kellett oldani, ő oldotta meg. A másik ember, *Kontra György – nincs most itt –, aki viszont mint protestáns, régi bibli-*

akörös barátja volt Szentágothai Jánosnak a negyvenes évekből (ez volt a Podmaniczky utcai bibliakör). Később itt, Pécsen is működött egy bibliakör Szentágothaival, egy ökumenikus bibliakör, tehát ahol nem kérték senkitől a keresztlevelet, vagy nem kérdezték, hogy ki milyen felekezethez tartozik. Ezt azért említem meg, mert ő nemcsak tudós meg művész volt, hanem tulajdonképpen egy protestáns hagyományt is képviselt, amire óriási szükség volt és van a magyar közéletben. És arra is sokszor szükség lett volna, hogy valaki úgy legyen liberális, hogy egyúttal hagyománytisztelő, és úgy legyen európai, hogy a magyar történelmet európainak tekinti, ahogy ezt Szentágothai tette. Akkor ezek a dilemmák, hogy társadalomtudomány-természettudomány, egyszerűen nem léteznének. Akkor csak valóság volna, igazság, és felelősség. A délelőtti ülészakot ezekkel a szavakkal berekesztem.

Zsolnai József: Szeretettel köszöntök minden hölgyet, minden urat és a mellettem lévő előadókat. Addig, míg Önök helyet foglalnak, némi pletykálkodással töltöm ki az időt: ismertetem a napirendet, elmondom, hogy mit csinálunk hét óráig, hogy végzünk. Közben örömmel állapítom meg, hogy többen vagyunk, mint gondoltuk, hogy leszünk. Azoknak, akik most érkeztek, figyelmébe ajánlom, hogy itt elől kiváló fizetett helyek vannak, nem kell törődni azzal, ha netán az van írva rájuk, hogy előadók meg rendezők. Bocsássanak meg, én bemutatkozom azoknak, akikkel az életben még nem találkoztam: Zsolnai József vagyok, az Országos Közoktatási Intézet főigazgatója, s ebben a minőségemben a mai nap egyik úgynevezett levezetője. Legvégére én maradok előadóként, s már előre külön megköszönöm, ha valaki kitart mellettem az este hat és hét óra közötti időszakban is. Azzal próbálom majd megjutalmazni, aki itt marad, hogy elmondok néhány olyan hátborzongató dolgot a pedagógia jelenlegi helyzetéről és állásáról, ami miatt talán érdemes lesz megvárni engem is. Aki pedig mégsem maradna itt, annak utána küldjük a hozzászólásomat is, mert ennek a konferenciának is megjelenik az anyaga. Itt van ugyanis az Iskolakultúra főszerkesztője, Géczy János, aki – ahogy mondani szokás – erről kezeskedik.

Bemutatom az elnökséget: először *Ormos Mária* akadémiust, akit személy szerint is nagy tisztelettel köszöntök, s akinek külön érdeklődéssel várom az előadását. Tőle jobbra *Horányi Özséb* urat mutatom be, aki számomra mindig is azért volt és ma is azért olyan fontos, mert amit én valaha, ifjabb koromban, a kisiskolások körében oly fontosnak tartottam, nevezetesen a kommunikáció ügyét, ő azt itt, az egyetemen vállalta el. Előadásának is a *Kommunikáció és közoktatás* címet adta.

Annyit hallgattam ma délelőtt nagy szeretettel a Szentágothai professzor úrra történő visszaemlékezéseket, melyek azt sugallták, hogy ezeken a tanácskozásokon lehet egy kicsit oldottabban is beszéni a dolgokról, ezért a rövid bevezetőben igyekeztem én is a hely szelleméhez igazodni. A délutáni ülést megnyitom: Horányi Özsébé a szó.